

અજ્ઞાતકર્તૃક

શ્રી આદિનાથ-બાલલીલા

સં. વિજયશીલચન્દ્રસૂરિ

પ્રથમ જૈન તીર્થંકર આદિનાથની બાલક્રીડાને વિષય બનાવીને રચાયેલ આ લઘુ કૃતિ 'લાવણી' પ્રકારની રચના હોય એમ જણાય છે. આના પ્રણેતા કોણ છે તે, અન્તિમ કડીઓમાં કવિનું નામાચરણ ન હોવાથી, નક્કી કરવું અશક્ય છે. આ પ્રતના બીજા પત્રમાં, બાલલીલા પૂર્ણ થયા પછી, પૃષ્ઠભાગમાં ૨૦ વિહરમાન જિનનું ચૈત્યવન્દન લખેલું છે, તેના અક્ષર પળ 'બાલલીલા'ના અક્ષર તુલ્ય જ હોઈ, બધું એક જ લેખક દ્વારા લખાયેલું જણાય છે. તે ચૈત્યવન્દનમાં તેના કર્તા તરીકે 'સુધનર્હર્ષ'નું નામ છે. બની શકે કે તેમણે જ આ પ્રતિ લખી હોય. અને તો તેમણે જ આ રચના (બાલલીલાની) કરી હોય એવી શક્યતા પણ સ્વીકારી શકાય. પ્રત સં. ૧૮૪૧માં લખાઈ છે, તેથી આ રચના પણ ૧૯મા શતકની હોવાનું માનીએ તો કોઈ આપત્તિ નથી જણાતી.

આના કર્તા પર ઉત્તર ગુજરાતની બોલીની ગાઢ અસર તો છે જ (સંઘોડાં-૧૨, મેંઘાં-૧૬), પણ થોડીક મરાઠીની પણ અસર વર્તાય છે. દા.ત. ક. ૨૧માં 'અંઘોલ કરો ને આતા', 'આતા' એટલે હવે, હમણાં; આ શબ્દ સ્પષ્ટતઃ મરાઠી છે.

પ્રથમ કડીમાં કર્તા બાલકૃ(ક્રી)ડા વર્ણવવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને પછીની કડીઓમાં ભગવાનના વસ્ત્ર-શણગારનું મધુર વર્ણન આપે છે. ૯-૧૦ કડીઓમાં 'રમતિ' - રમતની વાત છે, જેમાં ગેડી-દડી, ચકરડી-ભમરડી, વાંસઝી-વેળુ, ધનુષ વગેરે દ્વારા ક્રીડાનો સંકેત આપ્યો છે. ક્રીડાના સાથી બન્યા છે દેવી-દેવો. રમતાં રમતાં વઢી ભૂંચ લાગે એટલે મા પાસે જઈ રાડ પાડી, હસી હસીને સુખડી (ક-૧૧) માગે છે. એટલે મા કહે છે કે રમત મૂકીને આવો (ક. ૧૪) તો બધું મઢે. અને પછી મા કેવા કેવા 'ભાગ' આપે છે તેનું વર્ણન ક. ૧૨-૧૯માં વિશદ થયું છે.

ક. ૨૦-૨૧માં માતા પુત્ર-પ્રભુને હૈયે (ગોદમાં) લઈ સમજાવે છે કે રમી-ભમી બહુ થાક્યા, હવે આવો તો ન્હવરાવી દડં. અને ૨૨-૨૬માં અંઘોઢ-

સ્નાનનું વર્ણન આવે છે. પછી વાત થઈ છે ભોજનની, ક. ૩૦ થી ૪૭માં ભોજ્ય પદાર્થોનું અન્નકૂટોત્સવ-સમું વર્ણન છે; ક. ૩૮માં હાથ મોં ધોઈ ભોજન પૂરું થયાનું સૂચન છે; તો ક. ૪૯-૫૦માં મુખવાસ-વિધિનું વર્ણન છે. આ પછી પ્રભુને માતા સુવડાવી દે છે, તો તે શય્યાનું-શયનસ્થાનનું વર્ણન ક. ૫૧-૫૨ માં સરસ થયું છે.

વૈષ્ણવ સમ્પ્રદાયમાં ઠાકોરજીના મનોરથોનું થાય તેવું જ લગભગ આ વર્ણન છે, જે ભક્ત હૃદયને અનેરા ભક્તિ-ઉલ્લાસ જગાડી જાય તેવું છે. આ વર્ણનમાં આવતાં ભોજ્ય પદાર્થોનાં નામોનો પરિચય કોઈ રસિકજન વિગતે કરાવે તો અપેક્ષિત છે.

રમત તે 'રમતિ', 'મરકડલો' તે અત્યારે 'મરકલડા' તરીકે જાણીતો શબ્દ છે, જેનો સમ્બન્ધ મન્દ મન્દ સ્મિત થાય છે; 'ખલહ' તે 'ખલેલાં-લીલી ખારેક; 'પુંખ' તે પોંક; 'મોગરેલ' તે મોગરાનું તેલ; 'ચાંપેલ' તે ચંપાનું તેલ (ધૂપેલ-ફુલેલ જેવા પ્રયોગ); 'ડોઇલે' એટલે 'ડોયા વડે; 'ઇંડી પિંડી' તે પોંખણાં વાચક; 'તાકચી' તે વઢી કોઈ મરાઠી શબ્દ; 'ઠોઠડી' તે ઘડના ઠોઠાં-પોંક; 'મગા'થી મગ સમજાય; 'દુઢળ' નથી ડકલતું; 'પ્રીસુ'-પીરસું; 'શદાફલ' એટલે સીતાફલ ?; 'કરમખ' તે હમણાં 'કમરખ' નામે જાણીતાં; થોડાક શબ્દો વિષે આટલી ખળખોદ.

શ્રીઆદિનાથ બાલલીલા ॥

સરસતીમાતાદેવી, ચરણકમલ શેવિ, બાલકૃ(કી)ડા ગાંડં આદિનાથની ॥૧॥
 જેહને મરુદેવી માત, યે(જે)હને નાભિરાયાં તાત, ઇંદ્ર ચંદ્ર સેવેં પાય પ્રથમનાથ ॥૨॥
 અંગતણી શોભા બહુ, ત્રણ્ય જ્ઞાને સુજેં સહુ, ઇંદ્રથી અધિકો રૂપ પાર ન લહું ॥૩॥
 માર્થે રે મુગટ સોહેં, સોવનકુંડલ દોઈ, લલકતી લાલ ચોટિ નવ ઘરું સોહેં ॥૪॥
 બાજુબંધ બેરેખા બાંહિં, શોવન કડલિ ત્યાંહોં, મુદ્રા કાનેં વેઢ વીંટિ આંગુલિમાંહેં ॥૫॥
 કેંડેં તે કન્દોરો સાર, પાણે જ્ઞાંઝર જ્ઞમ્મકાર, ઘુઘર ઘુમાવોં વછ ન લહું પાર ॥૬॥
 કોટેં નવસર હાર, તેજ નવિ લાભેં પાર, રાયમલબહુમલ અંગેં સેણગાર ॥૭॥
 પછેડો પીતાંબર કેરે, કભાયનો જ્ઞગોકળો(?), પંચવરણી વેણી પુત્ર પેરેને ચરણો ॥૮॥
 પાણે તે ખરી મોજડી, હાથમાં ગેડી નેં દડી, દેવતાસ્યું દેવ રમેં રામતિ સડી ॥૯॥

चकरडी भमरडी पीलि, भमरडा चकरडी नीली,
 कालि वंशी वेंण वाजें धनुषधोलि ॥१०॥
 बोलंतो बालुडो बोलें, माडी साथें माडें रडि,
 मरकडलो देइ मागें सुखडी बहुल ॥११॥
 सरीफल सेंघोडां छेलि, खलह खजुर भेलि, अखोड बदांम वछ दाडिमकलि ॥१२॥
 खार्यक टोपरां-बहुं, चारेलि चारवि सहु, साकरलिगां खरमां पुत्रनैं कहुं ॥१३॥
 द्राख बें नीलि सुकी, खशखशमां खांड मुंकी,
 आवो रे अलवेशर वीरा रांमति मुंकी ॥१४॥
 काकरीयां तलशांकलि, गोलनी पापडी गलि,
 कुलेर तिलवट आलुं गुंदस्यु तलि ॥१५॥
 मेंठां आंबारस घोलि, खांड केलां घृत भेलि,
 रांयण फणस वत्स आपुं नि कोलि ॥१६॥
 धांणी चेंणा लिओ जिलुंआ, दुधें पच्या आलुं पुआ,
 पुंख नें शेलडीशांठा लिओ जिजुआ ॥१७॥
 कमलकाकडी कुलि, चोला नें मगानि फलि,
 आंबांनि कातलि पस्तां आलुं जी छेलि ॥१८॥
 सुखडी रांयण सुकी, दुधमां शाकर झोकी,
 पंचामृत आदें शवि सुखडी मुंकी ॥१९॥
 भणें मरुदेवी मात, आवो वत्स कहुं वात, हसीने हइयामां लि प्रथमनाथ ॥२०॥
 हसी रमी भमी थाका, अंधोल करोनें आता, उवारणां लिइं मरुदेविअ माता ॥२१॥
 चुआरस भरी कचोलि, मोगरेल चांपेल भेलि,
 केशरकपुर रोलि, देइ माय अंधोलि ॥२२॥
 जलवट सोनातणी, बेंठा छें त्रीभोंवनधणी,
 कस्तुरी जबा ति बांधी उगट घणी ॥२३॥
 त्रांबाकुंडी जल भरी, नीरमल नीरगलि, हेंम डोइलें नवरावें उलट घणें ॥२४॥
 उवारणां इंडीपिंडी, भामणां लिइं मावडी, इशवन्न लुंण करें तेवतेवडी ॥२५॥
 गंगोदक देवें दीधां, चरणोदक शवि लिधां, वस्त्र पेंरावि सवि कारज्य शीद्धां ॥२६॥
 सुरयकोडिथी बहु, रूपें मोह्यां देव शहु, अंगनी स्यौभा ऐकें जीभें स्युं कहुं ॥२७॥

विध्यें आवि बेंसो बाल, शोवनमें मांडी थाल,

भणें मरुदेवी वछ छांडो नें आल ॥२८॥

इंद्र आदि देव बहु, जेहनां गुण गायें सह, रुचें ते भाइ कहो भोयन करुं ॥२९॥

खाजा बोजां स्वारी पुरी, घुघर फणस भेलि[करी],

वरसोलां घेवरमांहिं साकर चुरी ॥३०॥

ज्यलेबी हे(द?)शमी शार, ताकची मांडी कंशार,

दुधपाक कोलापाक कयों अ विचार ॥३१॥

दहेंथरां फाफडा भेलि, सेवमां सुहालि मलि,

फेंणीमांहिं मरकी मलि खांडस्युं रलि ॥३२॥

घारी दलिया नें घुकरीया, मोतीया लाडुआ कसमसिया,

चुरमा नें मगर(मग)ना लाडु परीसु सेवइया ॥३३॥

मांडा पुडा वडां पोलि, वेढमी बे चांपि तलि,

खिर खांड घीयस्युं ठोठडी गलि ॥३४॥

पकवांन आदें गहुअतणां, लापशीमां घीय घणां,

दुध ने खांड मेंथीसुं (में घीसुं) भाणुंअ भरी ॥३५॥

कमोदि शालिनो कुर, स्यंघत साठी पडी चुर,

देवतास्यु इंद्र आदें पुरवे सुर ॥३६॥

तुवर्य मगानि दालि, मसुर चोलानि दालि,

घीअ घणुं बांधोनें पुतर पालि ॥३७॥

खीचडो खीचरी रोटि, दुढण कोदरा बरटी,

सुंदरणुं कणीआलुं ढोकलि मेंठी ॥३८॥

पापड पापडी वडी, राइतुं मरीनुं करी,

कचुंबर आदि पट कोठनी वडी ॥३९॥

चीभडां काचां नें पाकां, जुंशडी डांगर नीकां,

खडबुजां वनोलां सीलां मरीतां पाकां ॥४०॥

टेडुरां फुट चिभडां, आलुआं ने टेंडशरां,

वग्धारीने वाश देस्युं प्रीसुजी घणां ॥४१॥

नीलुआ चणा रे मणा, नीला वलि नथि मणा,

चुलानी वालोलि काचां केलां ते घणां ॥४२॥

कारेली कंकोडां भेलि, रायडोडी डोडी छेलि,
 कोलानी काचरि वलि काकडी कुंलि ॥४३॥
 काकडी र कर्मदां, सुंठि खाखटी नैं कोठेवडां,
 काचरी तेलस्युं तलि विवेंकें करी ॥४४॥
 शांगरी कडानि फलि, लांबलियां तलि कातलि,
 सुकवण्य शवेमां आंबलि भलि ॥४५॥
 नार्यगां करणां जंबिरां, लेंबू शदाफल बिजोरं,
 कर्मख राइ आंबलां कीधां छिं खरां ॥४६॥
 करंबो कपुरें वास्यो, सथरो दहेंमां प्रीस्यो,
 घोलुआमां जिरालुंण मुंकीय प्रीसुं ॥४७॥
 शोना केरी झारि भरी, नीरमल नीर गलि,
 चलु देवरावें माडी आणंद भरी ॥४८॥
 पुफ्फ फल तणी बीडी, काथा रंगस्युअ भीडी,
 मुखशोझ करो भणें मावडी ॥४९॥
 लवेंग एलचि सार, जावंतरी नैं जायफल,
 तज तमाल मांहि बराश सार ॥५०॥
 ढोलिओ छप्पखाट, हीरनी दोरीनो खाट,
 शोनानी शांकलें बांधि जडीत खाट ॥५१॥
 शखर तलाइ खाट, ओशीसानी नवि भाति,
 गाल मसुरीए तमे पोढो जी नाथ ॥५२॥
 पोढी करी उठ्या राय, चोराशी लखव पुरव आय,
 पांचसें धनुष काय त्रिलोक्य राय ॥५३॥
 अजोध्या नगरीनो धणी, नरनारी बेहुं भणी,
 चीरंजिवो तमो आदिनाथ धणी ॥५४॥
 इतीश्री आदिनाथनी बाललीला समाप्तं ॥ सुखडी लखी छें ॥
 पत्र २/२ मां छेवटे=संवत् १८४१ वर्षे पोस वदि १३ दिने लिखीतं मेंसांणानगरे ॥
 श्री पार्श्वनाथप्रसादात् ॥

